

УДК 007:316.77:821.161.2

DOI [https://doi.org/10.32840/cpu2219-8741/2021.2\(46\).10](https://doi.org/10.32840/cpu2219-8741/2021.2(46).10)

Л. В. Темченко

кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри масової та міжнародної комунікації
e-mail: lvtem323348@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7072-013X
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
пр. Гагаріна, 72, м. Дніпро, Україна, 49000

І. С. Бучарська

кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри масової та міжнародної комунікації
e-mail: i.bucharsky@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3975-3654
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
пр. Гагаріна, 72, м. Дніпро, Україна, 49000

СВІТОГЛЯДНА ПУБЛІЦИСТИКА: ВІД ЗБІРКИ «НЕРВИ ЛАНЦЮГА» (2003) ДО ZBRUC-ЕСЕЇСТИКИ

Мета дослідження – порівняльний аналіз есеїв українських письменників-публіцистів, у яких літературно розробляється (ілюструється) філософська категорія «свобода» (збірка «Нерви ланцюга», 2003); спроба спостереження подальшого розвитку сформульованих авторами ідей щодо національної та особистої свободи (рубрика «Дискурси» інтернет-видання «Zbruc», засноване 2013).

Методологія дослідження. Аналіз категорії свобода проведено на всій генеральній сукупності текстів збірки есеїв «Нерви ланцюга» (2003). Додатково з метою утворення відповідного контексту для глибокого опрацювання теми проаналізовано тексти рубрики «Дискурси» інтернет-видання «Zbruc». Під час дослідження використано такі загальнонаукові методи: описовий, аналіз, синтез та узагальнення, які дозволили висвітлити ретроспективу й сучасний стан питання. Кризь призму комунікаційної парадигми подано смислотворчі чинники категорії свобода в публіцистичних текстах сучасних авторів.

Результати. Сьогодні жанр есею, який тривалий час перебував на маргінесі, динамічно розвивається й посідає лідерські позиції серед інших журналістських жанрів. Есеїстика стала найпопулярнішою формою самовираження в медіадискурсі й осмислення вічних категорій, як-от свобода. Проведений аналіз довів, що матеріали збірки «Нерви ланцюга» та рубрики «Дискурси» інтернет-видання «Zbruc» є зразком філософської есеїстики. Погляди на свободу, висловлені в 25 варіантах, зумовлені різним історичним контекстом, суб'єктивними підходами, філософською оптикою авторів. Осмислення категорії свободи й співвіднесеність її з національною формою життя уможлиблює появу дискусій, продукує нові тексти та формулює нові смисли, що є свідченням постійної присутності теми свободи в комунікативному просторі України. Публіцистичні тексти авторів, присвячені розгляду й осмисленню категорії свободи, мають комунікативну спрямованість. Есеїстичний дискурс демонструє уявну умовлядну письменницьку дискусію стосовно концептуальних засад суспільного життя, що має зацікавити читача-інтелектуала. Есей дає простір для свободи думки.

Новизна. Зроблено спробу дослідити ідейну еволюцію есеїстичного дискурсу сучасних українських літераторів, «сконструювати» міжавторський діалог з приводу фундаментальних для української культури питань (віра, історія, традиції, звичаї), визначити «ключові» позиції авторів, константні тези, з якими вони виходять до інтелектуальної аудиторії.

Практичне значення. Висновки та результати дослідження можуть бути застосовані журналістами-практиками при створенні публіцистичних текстів, у яких розглядаються світоглядні теми, проблеми, ідеї, а також при викладанні профільних дисциплін із журналістики.

Ключові слова: публіцистика, есе, категорія свободи, дискурс, конфлікт поколінь.

І. Вступ

Сучасний український есей достатньою мірою вивчений теоретиками літератури й журналістики. Літературознавці намагаються пояснити теперішню популярність есеїстики в читачів і, відповідно, редакторів та видавців через історію й теорію жанру [11; 8; 4] і через актуальність тематики [9; 4].

Дослідники підкреслюють, що сталими ознаками жанру є парадоксальність і витонченість думки, стилістична вишуканість, своєрідний синтезуючий характер мислення [11, с. 4]. Активний розвиток есеїстики останнім часом спонукає науковців до дослідження теоретичного аспекту жанру та формування його законів. Про це свідчать численні наукові розвідки як українських, так і закордонних учених. Однак, незважаючи на понад двохсотлітню історію жанру, єдиного підходу до визначення есею, порівняно з іншими жанрами, досі немає. Це пов'язано, з одного боку, з різними традиціями визначення жанру в кожній окремій національній літературі, а з іншого – жанр есею поширений не тільки в літературі та журналістиці, а й в історії, філософії та релігієзнавстві. Це ускладнює виокремлення стрижневих рис жанру та формування його загальної теорії [8, с. 137].

II. Постановка проблеми та методи дослідження

Метою статті є порівняльний аналіз есеїв українських письменників, у яких розробляється (ілюструється) філософська категорія «свобода» (збірка «Нерви ланцюга», 2003); спроба спостереження подальшого розвитку сформульованих авторами ідей щодо національної та особистої свободи (рубрика «Дискурси» інтернет-видання «Zbruc», засноване в 2013 р.). Досягнення мети передбачає ознайомлення із сучасним станом вивчення питання щодо специфічних жанрових рис есею, виокремлення актуальних тем сучасної української есеїстики, спостереження еволюції авторських поглядів на загальнонаціональні й культурні проблеми.

Аналіз категорії свобода проведено на всій генеральній сукупності текстів збірки есеїв «Нерви ланцюга» (2003). Додатково з метою утворення відповідного контексту для глибшого опрацювання теми проаналізовано тексти рубрики «Дискурси» інтернет-видання «Zbruc». Під час дослідження використано такі загальнонаукові методи: описовий, аналізу, синтезу та узагальнення, – які дозволили висвітлити ретроспективу й сучасний стан окресленого питання. Крізь призму комунікаційної парадигми подано смислотворчі чинники категорії свобода в публіцистичних текстах сучасних авторів.

III. Результати

Свобода як феномен в особистому житті й житті суспільства завжди була в дослідницькому фокусі гуманітаристики. Категорія свободи багатомірна й неоднозначна, а тому універсальне визначення унеможливлене, бо кожен, хто ставить за мету дефініювати це поняття, зможе окреслити лише його грань. На сьогодні, як зазначає І. Берлін, маємо «понад двісті визначень цього багатоаспектного слова, відзначених істориками ідей» [2, с. 59].

Публіцистична збірка «Нерви ланцюга» (2003 р.) – це бачення категорії свободи, породжене суб'єктивним досвідом і роздумами авторів, їх спробою створити алгоритм поняття свобода. Збірка містить есеї представників різних поколінь: воєнне, повоєнне, покоління шістдесятників, постмодерністів. Різні авторські інтерпретації категорії свободи сполучені метафоричним образом ланцюга, який об'єднав двадцять п'ять кутів зору на свободу як соціальну категорію представників різних епох. У художній інтерпретації історична послідовність осмислення категорії свобода порушена: збірку відкриває есей постмодерніста Ю. Андруховича «Вільна тема в трьох епізодах», його змінюють есеї письменників 70–80 рр. Ю. Винничука «Казки про свободу» та І. Калинець «Етюд про свободу», далі йдуть есеї представників вершинних 90-х рр. минулого століття: С. Жадан «Свобода звучить пафосно», Б. Жолдак «Символ віри», О. Забужко «Тема з вар'яцями на дві теледії, з трьома інтерлюдіями та епілогом», Ю. Іздрик «Свобода дада», О. Ірванець «Свобода: півжиття тому», І. Малкович «Гуцульський Паганіні-Страдіварі», Ю. Покальчук «Про нашу і вашу свободу», Т. Прохасько «П'ять листів до поступу», О. Ульяновко «Про свободу», В. Шкляр «Два експромти про неї», представлені також есеї міленіалів Л. Дереш «<свобода>, <абсолют>, <абсолютна свобода>» та С. Пиркало «Грааль і три креветки». Присутність у збірці двох есеїв класиків української літератури П. Загребельного «Ist gerettet» та В. Скуратівського «Странний камінь» укорінює етюди сучасних літераторів у художньо-публіцистичну традицію. Як і будь-яка багатоавторна збірка, «Нерви ланцюга» відрізняється калейдоскопічністю поглядів на принципову для людства проблему, бо будь-яка людина не є абсолютно вільною, але завжди мріє про свободу як найбільшу цінність.

Оригінальність композиційного вирішення збірки «Нерви ланцюга» в тому, що автори об'єднані не за хронологічним принципом, а за проблематикою. На перший погляд, відмова від хронологічного порядку висвітлення теми спричиняє наративну еkleктичність і не відтворює етапи осмислення категорії свободи українською інтелігенцією, позбавляє поняття лінійного бачення. Проте сама категорія свободи диктує свободу подачі матеріалу, скеровує на пошук нових векторів осмислення й можливого нового формулювання дефініції. Представленість поглядів авторів, що належать до різних поколінь, але зв'язані одним «ланцюгом» пам'яті, доводить незмінну цінність категорії свободи.

З одного боку, образ ланцюга суперечить образу свободи та є втіленням різних граней «несвободи» – особистої, соціальної, асоціюється з тоталітаризмом, війною, ув'язненням, конформізмом, адже свобода «несумісна з певними автократії або принаймні з відсутністю самоврядування» [2, с. 66]. Цей образ гранично напружує нерв людського життя й змушує людей страждати від стану замкненості, зменшення форм особистого, суспільного й творчого життя. А з іншого боку, як зазначив редактор збірки С. Васильєв, назву миттєво віджартував Олександр

Ірванець, «Не рви ланцюга» «вкотре довівши, що й каламбури приховують пророцтва. Комусь ланцюг нагадує лише про буцегарню. А комусь – про бунтарські солідарно зчеплені руки» [6]. Свобода потрактувань образу ланцюга закладена в самій назві, і читач має власний вибір інтерпретації. Від себе додамо, що свобода й ланцюг – взаємопов'язані речі. Згадаймо, ланцюги солідарності на акціях протесту, «живий ланцюг», який був утворений у 1990 р. з нагоди 71-річчя проголошення Акту Злуки УНР та ЗУНР і став символом єднання двох, довгий час розділених, частин країни.

Незважаючи на те, що збірка вийшла в 2003 р. накладом у 5000 примірників і більше не перевидавалася, актуальності тема не втратила. Це не комерційний, а гуманітарний проєкт, який має екзистенційне значення для суспільства й орієнтований на інтелектуальну еліту в її філософських пошуках свободомислення – від класичної дихотомії внутрішнього й зовнішнього виявів свободи до діахронічного бачення вічної теми Так, у 2014 р. у межах проєкту «Львів – літературне місто» на п'яти локаціях відбулися читання есеїв з книги «Нерви ланцюга». У світлі тогочасних подій (Революція гідності, початок воєнних дій на Сході України, утворення добробатів та розвиток волонтерського руху) слухачі по-новому сприймали тексти, знаходячи в них нові й нові паралелі із сьогоденням.

У збірці представлені есеїстичні різновиди: літературний (П. Загребельний «Ist gerettit»), науково-публіцистичний (О. Забужко «Тема з варіаціями на дві теледії, з трьома інтерлюдіями та епілогом»), асоціативний і навіть пародійно-гумористичний (Л. Подерев'янський «Жопы филинов как техника получения свободы»). Есеї мають особистісний вимір, оскільки ґрунтуються на власному досвіді авторів.

Обсяг цієї розвідки не дозволяє охопити кожний з есеїв збірки, тому зупинимося на найбільш репрезентативних, на наш погляд, фрагментах. Для Ю. Андруховича в есеї «Вільна тема в трьох варіаціях» свобода асоціюється з дитячими враженнями про Прагу – «рай на землі», відчуттям апогею «празької весни», «пульсуванням свободи, белічю вільної молоді на вулицях і площах», яке утрагичнене розповіддю про 21-річного чеського студента Яна Палаха, який здійснив привселюдне самоспалення на Вацлавській площі, що «дозволило відразу кільком поетам українського самвидаву заримувати його прізвище Палах зі словом «спалах» [6, с. 10]. На відстані часу автор оцінює цей вчинок: «Смерть у такому віці є чимось, м'яко кажучи, абсурдним, вона є передусім жахною аномалією. До того ж, смерть мученицька і добровільна — те, що німецькою називається Freitod, себто «смерть з вільного вибору» [6, с. 9]. Для героя епізоду «Смерть у Празі» демократія й ліберальні цінності виявилися важливішими за життя.

Як зазначає В. Я. Шуть, «Юрій Андрухович вдається насамперед до обсервації подій та явищ, ознаками яких є топос і час, зосереджуючись лише на конкретному невеликому фрагменті дійсності чи клаптикові, вибраному на географічній карті світу» [11, с. 6]. Він створює «приватну концепцію» «Центрально-Східної Європи», що «складає територію від Естонії до Албанії, об'єднану посттоталітарною реальністю» [11, с. 10] і яка «неможлива без України, що, подолавши політичні виклики, неодмінно утвердиться як повноправний член європейської та світової співдружності» [11, с. 11]. Концепція Центральної Європи набула популярності, прихильники шукають і знаходять докази її існування: від «стилістичної єдності» до можливості, коли виникає в тому потреба, спілкування «абсолютно вигаданою середньослов'янською мовою» [1].

Про празьку подію 1968 р., «коли свобода була розлита в повітрі» [6, с. 85], згадує й О. Ірванець в есеї «Свобода: півжиття по тому». У спогадах автора «Прага-68» має романтичне навантаження, бо пов'язана з першим подихом і ковтком свободи. Суголосний з Ю. Андруховичем та О. Ірванцем у баченні свободи і Б. Жолдак. В есеї «Символ віри» Празька весна стала для автора знаком незнищенності волі й доказом, що навіть в умовах несвободи можна здобути внутрішню свободу, адже вибір є її атрибутивною ознакою.

Для Ю. Винничука в есеї «Казки про свободу» свобода – це передусім звільнення від комплексу національної меншовартості, жертвовності, який набуває ознак національного мазохізму: «Роздряпування ран вилилося, зокрема, в увічнення наших найбільших поразок. Берестечко, Крути, Базар – ось місця поклоніння сучасних патріотів. Туди! Туди, де триста, як скло, товариства лягло, поривається серце українця. Не в Оршу чи Конотоп, де розбито було московські війська, не в Дорогочин, де розгромлено хрестоносців, і не туди, де звитяжили Сагайдачний і Хмельницький. Місця поразок стали святинями, увічнилися в назвах вулиць і навчальних закладів. На поразках, а не на перемогах виховується майбутнє нації невірників, які стали вільними» [6, с. 19].

Ю. Винничук й надалі розвиватиме тему історичної пам'яті. Есе «Руйнівники і будівники» («Збрус», 19.03.2019) [3] має такий автограф: «Писав Винничук, нащадок винників, себто козаків, що втекли на Січ від провини, а по матері Сапіга, нащадок князів Священної Римської імперії anno Domini 2019». У такий оригінальний спосіб автор зауважує неподільну причетність до української історичної спадщини «аристократії» і «посполитих та козаків». Головною відмінністю української історичної пам'яті від європейської Ю. Винничук вважає «перемогу» ідеології козаччини та «непереможного махновства». «Козацький міф» домінує «над всією нашою історією», що заважає зосередитись на ідеях розбудови держави (ми не вшановуємо пам'ять будівників

України, бо вони були магнатами, воєводами, чужинцями), проте підносить та увічніює руйнівництво («присутність вулиці Максима Кривоноса у Львові»).

О. Забужко в есеї «Тема з варіаціями на дві теледії, з трьома інтерлюдіями та епілогом» відтворила «вбивство» унікальності людини через модель «бути таким як всі», унеможливлення права вибору «відбутися», починаючи з малюкового віку. Вервечка дітей, яку уформовує вихователька, асоціативно нагадує авторці бройгелевих старців, той же самий ланцюг, розірвати який неможливо. На думку В. Я. Шуть, «у творчості О. Забужко вимальовується нерозчленований ворожий зовнішній світ, якому ми не потрібні, на фоні виразного комплексу меншовартості й “заклятості” українською історією» [11, с. 6]. У спогадах авторки про дитинство виявлено «перший свідомий бунт – щовечірніх ридань і благань «я не хочу завтра в садочок» і розуміння, що тоталітарна імперативність примушує людину з раннього віку дотримуватися нормативної поведінки без можливості зробити самостійний крок і закладає настанови на певний тип поведінкової реакції. На думку О. Забужко, без свободи, розуміння якої закладається в дитячому віці, неможливо вибудувати стратегію власного існування у світі.

Есей П. Загребельного «Ist gerettet» є уявною полемікою з «агресивною інтелектуалкою», яка «безапеляційно стверджує, що в радянський час такого жанру, як роман, бути не могло», оскільки «згідно з теорією Бахтіна про хронотопічність, він міг з'явитися лише тоді, якщо в авторів є свобода у виборі власної долі в історичному часі» [6, с. 68]. Авторка доводила, що «топос» радянської людини вимірювався метрами житла в комунальній квартирі та міліцейської пропискою й заперечувала свободу навіть у її потенції. Конфліктогенний дискурс, який розгортається навколо категорії свобода, актуалізує різні конотації. Загребельний задається питанням «топосу» Сервантеса, Достоєвського, Шевченка й доводить, що свобода не вимірюється квадратними метрами житла й не залежить від них, «бо взагалі не може залежати від будь-чого – на те ж вона й свобода» [6, с. 69].

Письменник з огляду на реалії свого покоління, пропонує парадоксальне вирішення проблеми «несвобода – свобода» через екзистенційний стан смерті, що означає свободу як подолання смерті. Смерть радянського офіцера в німецькому концтаборі дає авторові можливість осмислити тему через вічний сюжет «Фауста» Гете: «Тільки смерть дає повну свободу. А для смерті не існує жодних “топосів”» [6, с. 70].

Промовиста назва есея А. Куркова «Попытка определения размытого понятия» дає читачеві можливість усвідомити багатозначність поняття свобода. Автор одразу наголошує, що «свобода – самый эксплуатируемый из абстрактных и мифических философских терминов. Нет политика, который бы не пытался защитить какие-либо свободы граждан. Нет государства, которое бы не ограничивало свободы» [6, с. 98].

У строкатості авторських визначень цієї категорії виділимо «свобода – это наслаждение отсутствием собственного материального мира» [6, с. 99]. Письменник виходить із багатозначності поняття й зреалізовує лише один аспект його значення. Спробувавши осмислити особистий, духовний, географічний, фізичний вимір свободи, Курков зауважує, що найскладнішим для нього є визначення фізичної свободи, для якої не знайшлося особливого слова. Фізична свобода зреалізована в фізичній пустці, незайнятості й вербалізується в запитанні до водія таксі «Свободен?», оголошенні про продаж квартири «Продается квартира. Свободна», перетворенні повного на порожнє «Освободите, пожалуйста, вагоны».

«П'ять листів до “Поступу”» Тараса Прохаська – п'ять асоціативних роздумів про свободу. Перший – уособлення свободи – портрет Рузі, яка могла собі дозволити бути вільною, «бо за правилами гри цього світу Рузя була упосліджена», а «хто останній, той буде першим». Свобода **бути** Людиною у всій красі людської призначеності – це смиренність («сирота, яка із семи років тяжко ґарувала прислугою»), людяність («вона безстрашно носила передачі в ізолятори НКВД»), незрадливість («вона перестала ходити до церкви після 1946 року, незважаючи на те, що без церкви не могла обійтись»), буття в єдиному можливій для себе системі координат («Замкнуте подвір'я старого багатопверхового будинку. Теплий сонячний Великодній ранок. Відкриті вікна. З піддашся на повен голос радіо транслює Службу Божу з Ватикану. Потім – проповідь патріарха Йосифа Сліпого»), і тоді, як результат, всі навколо стають саме вільними. тому що «причетні до того, що є повною свободою. Бо смертю смерть поправ...» [6, с. 147–148].

Другий – сюжет ненаписаного роману – «історія, яка стала метафорою». Час дії – сорокові роки минулого століття. Місце дії – Українські Карпати. Мета – знайти «модель середньої людської долі в цій війні». Всі герої – «різні люди», всі – вороги одне одному («група студентів-ботаніків з якогось польського університету», «дві сотні УПА», «винищувальний і спеціальний батальйон МГБ»), «всі переслідували і були переслідуваними». І коли «одна ніч, врешті, звела їх у одному місці», сталось диво – «убивці, котрі захищалися від убивць, скерували дула в небо», і польські студенти – «діти, гості. Богу духа винні» – «відтиснулися від землі, взяли свої наплічники і промарширували між арміями». На відміну від Рузі, командири двох сотен УПА та батальйонів МГБ упослідженими (юродивими) не були, вони не могли не ставити собі питання: «Як позначиться на їхні власні долі відданий наказ “скерувати дула в небо”?» Навіть одній людині складно прийняти гуманне рішення під час кривавого протистояння, під час полювання на собі подібного, а узгодження такого рішення між ворогуючими сторонами заради невідомих сту-

дентів-поляків інакше як дивом і не назвеш. Свобода **залишитись** Людиною, незважаючи на обставини, вимагає і сміливості, і рішучості, і дії. І як нагорода – подія стає легендарною («...казали, що це був, здається, найщасливіший момент Другої світової війни») [6, с. 148–149].

Перечитувати в 2021 р. третій із листів до «Поступу» цікаво й страшно водночас. Теза Тараса Прохаська щодо вірусів, з якими ми маємо співіснувати і не на пільгових умовах, про перехід людини «від ролі мисливця, яким були люди тисячоліттями і найближчими сто та десятиліттями, до ролі жертви, від переслідувача – до переслідуваного», переслідуваного вірусом, сьогодні вже не пророцтво, а констатація факту. Один із вірусів 2019 року «зламав планету» [12] і всі одразу помітили, що тепер не мають свободи **насолоти життям** у співіснуванні зі світом (у найширшому розумінні цього слова), але мало хто дійшов висновку, що «ми всі зробили все, що могли, все, що заборонено, для того, щоб перестати належати собі і Тому, хто все так добре придумав», як це зробив Тарас Прохасько в далекому 2003 р. [6, с. 148–150].

Четвертий лист теж про **насолоду буття**, про кращий спосіб «відразу і надовго поліпшити власне життя», про одноденну подорож до іншого міста, наразі це – Ужгород, «міфічна центральна Європа» (перегук із Ю. Андруховичем). Коли вільна людина має вільний день, і має волю провести його в не своєму місті, де навіть шансу не матиме зануритись у власні справи, то їй, при зацікавленій уважності до чужого простору та чужого повсякдення, відкривається краса, розумність, упорядженість просто життя, в якому ми **вільні** бути щасливими, де «важко без усвідомлення досяжної можливості, хай навіть нею ніколи не скористаєшся» [6, с. 150–152].

П'ятий лист – висновок – досить довгий список сентенцій-парадоксів, справжній калейдоскоп думки, де «виринають», «стикаються», «прилаштовуються одне до одного» фундаментальні культурні поняття: «право і обов'язок», «особистість», «я-ми», «щастя», «буття», «межі», «світ», «я-світ», «час і простір», «стихія», «страх», «втрати», «смерть», «страх втрати», «страх смерті»... Цей стильовий прийом максимально ускладнює процес стеження за авторським роздумом і абсолютно дисонує з проміжною тезою: «...найважливіші речі у світі дуже прості». Причина нашого постійного невдоволення світом (за Т. Прохаськом) у жорсткій європейській цивілізаційній настанові: «Мені суб'єктові, протистоїть світ, який є об'єктом усього там», саме це заважає «повернути голову» і побачити, що «Я є світом. Бо ми – одне і теж». Боротьба за звільнення обертається на насолоду свободою. Однак до Людини є вимога: «Треба лише бути вільним настільки, щоб виконувати волю. / Треба лише виконати волю аж так, щоби стати вільним. / Замість треба можна думати хоч би. / Що означає - дай, Боже. / В чому вже сказано те, що - не дай, Господи». Прохання Людини: «Дай, Боже, бути **щасливим**, дай, Боже, бути **вільним**, дай, Боже, бути **світом**. / Не дай, Господи, бути собою...» [6, с. 152–155], – сучасна форма давньої сквородинської ідеї (див. напр.: «О Христе не даждь сотлеть во аде! / Даждь мне в твоём жить небесном граде. / Да не повлечет мя в свой след / Блудница мир, сей темный свет. / О милости бездно!»). Песнь 17-я «Житейское море, воздвигаемое зря», и проч[ая]. «Сад божественных песней, прозябший из зерн Священнаго Писания») [10, с. 68].

Християнська концепція свободи – вільного вибору Людини жити за Божим Законом – розробляється Тарасом Прохаськом і в подальшому, проте з деякою зневірою щодо бодай часткового її втілення.

У жовтні 2013 р. в інтернет-виданні «Zbruc» (почало виходити 11.02.2013, головний редактор – політолог Орест Друль, експедитор газети «Поступ») опубліковане есе Тараса Прохаська «Омерта». У тому ж 2013 р. у видавництві «Чернівці: Книга – XXI» на замовлення Міжнародної літературної корпорації Meridian Czernowitz виходить збірка «параесеїстики, парапубліцистики» (за авторським визначенням) Тараса Прохаська «Одної і тої самої» [7], яку відкриває «Омерта» [7], що дає змогу інтерпретувати твір як програмний: «Коли я хочу себе помучити, то починаю думати про своє українство і про свою Україну. ... Її нема там, де вона є. Вона є власне там, де її нема» [7, с. 9].

Ні метафорична назва (омерта – кодекс честі мафії), ні метафора першого речення: «Ця країна нагадує бесаги» (бесаги – перекидна торба), – не налаштовують читача на оптимізм. В Україні-бесагах «є все», вони «переобтяжені», «поскидані у бесаги речі натовкають гострими кутами синці під ребрами» [7, с. 5].

Після низки метафоричних порівнянь (уподібнень) України з «бесагами», «ябуком», «грушкою», з тим, «що висипали з бесагів, коли шукали чогось потрібного»; після розлогого систематичного опису рослинного світу «зеленої України» Тарас Прохасько зізнається, що найбільше його дратує «річ», яку «можна назвати українським пошуком самоідентифікації»: «Пощо шукати оправдання свого існування, якщо ти вже є». «Гордість агресту не в тому, що агрест найкращий і не в тому, що він найбільше вистраждав, а в тому, що нічим іншим, крім агресту, він не є і бути не може», – вдається до флористичного порівняння біолог Т. Прохасько [7, с. 10]. Світ, створений за Божим задумом, прозорий, а «у нас прозорості не люблять», «краще плисти ближче до намулу» [7, с. 10].

Висновок: «Україна так і не змогла стати християнською, не здолала свого поганства», «двовір'я – ... – стало основою нашої сутності» [7, с. 11], – водночас стає тезою, яку автор доводитиме й розгортатиме далі («щільність» тексту одна із характерних рис авторського стилю). «Тут цінуються вчинки і зусилля, які не стосуються праці над собою» [7, с. 12]. А християнство –

цивілізаційний фундамент Європи – це саме праця над собою, тому висновок автора й цілком пояснює сутність української специфічної (не)європейськості, і водночас формулює стратегію європейського розвитку.

Проте не Європа і приєднання до неї, за Тарасом Прохасько, є метою і «найбільшим обов'язком» будь-якого людського життя, ті, що (разом з автором) це зрозуміли, «практично не мають голосу», «вони ... вже давно усунулися з вар'ятської поліфонії і мовчки ... важко і радісно проживають своє справжнє життя, роблять свої персональні вибори, люблять інших істот і самих себе, звеселяючи Творця» [7, с. 188].

«Коло замкнулось», десятирічні спостереження за етичним повсякденням привели до висновку щодо соціального маргінесу «свободи»: між «вільною» за радянських часів «упослідженою» Рузею (2003 р.) і героями есе «Перший крок» (2013 р.) [7, с. 186–189] «здоровими людьми» сьогодення не має принципової різниці. Свобода – це мовчазна постійна повсякденна непоказна етична дія.

IV. Висновки

Довільність форми літературного есея пояснює нескінченну стильову варіативність текстів цього жанру, але не відповідає на питання: «...чи може художня якість або майстерність стати визначальною прикметою жанру й, відповідно, чи слід уважати есей художньо завершеним, естетично ангажованим варіантом, наприклад, публіцистики?» [4, с. 98]. На наш погляд, теорія есея цілком сформульована творцем цього жанру Мішелем де Монтанем (Michel de Montaigne, 1533-1592) у передмові до книги «Проби» (Essais, 1580):

– визначальні риси – щиродерність (un livre de bonne foi) і приватність (je ne m'y propose aucune fin, que domestique et privée);

– мета – «потішити свою рідню і приятелів» (je l'ai voué à la commodité particulière de mes parents et amis);

– тема – «я зображую не когось там, а самого себе» (je suis moi-même la matière de mon livre) [5; 10].

Отже, визначальним чинником есея є Автор. Читач звертається до цієї жанрової форми не тому, що його зацікавила проблема, а тому, що йому цікава людина, яка написала цей текст, тематика вторинна в цьому уявному діалозі. Саме таким фактом, на наш погляд, зумовлене тематичне розмаїття щоденної практики сучасної есеїстики, яка віддзеркалює й водночас живить наше інтелектуальне повсякдення.

Інша річ, коли редактор «покликав до спільної справи» відомих авторів [6]. Припускаємо, що це трапляється тоді, коли вирішення якоїсь соціально значущої проблеми «пробуксовує», коли виникає необхідність привести дискусію «до спільного знаменника». На наш погляд, збірка «Нерви ланцюга» цього не зробила, і причиною стала саме жанрова природа есея. Читач побачив не двадцять п'ять взаємопов'язаних аспектів проблеми «свободи», а двадцять п'ять авторів, кожен з яких розмірковував на запропоновану тему залежно від власної віри, досвіду, освіти, віку, статі, темпераменту, що, звісно, не зробило книгу менш цікавою.

Подальша есеїстична практика авторів збірки «Нерви ланцюга» доводить, що есе часто тримається «однієї і тої самої», «оскільки тем, які по справжньому цікавлять ..., обмаль, оскільки речі, які здаються важливими, доводиться повторювати мало не щодня» [7, с. 2].

Список використаної літератури

1. Андрухович С., Гусейнова О. Література як запит життя. *Zbruc*. URL: <https://zbruc.eu/node/99609> (дата звернення: 04.04.2021).
2. Берлін І. Дві концепції свободи. Сучасна політична філософія. Антологія. Київ: Основи, 1998. 576 с.
3. Винничук Ю. Руйнівники і будівничі. *Zbruc*. URL: <https://zbruc.eu/node/87863> (дата звернення: 04.04.2021).
4. Гнатюк М. М. Жанрово-тематична парадигма сучасної есеїстики. *Літературознавчі студії*. 2015. Вип. 1 (1). С. 96–104.
5. Монтень М. Проби / пер. з фр. Київ: Дух і Літера, 2005. Кн. 1. 365 с.
6. Нерви ланцюга. 25 есеїв про свободу. Львів: ВПК Глобус, 2003. 195 с.
7. Прохасько Т. Одної і тої самої. Чернівці: Книги – XXI, Meridian Czernowitz, 2013. 240 с.
8. Сільман К. В. Есеїстика як перехідне жанрове утворення: теоретичний аспект. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Філологія, Літературознавство. 2017. Т. 301. Вип. 289. С. 137–143.
9. Сільман К. В. Мікротопос етнічності в сучасній українській есеїстиці. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія: Філологічні науки. 2018. Вип. XV. С. 181–188.
10. Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів / за ред. проф. Л. Ушкалова. Харків: Едмонтон: Торонто: Майдан; Вид-во Канадського ін-ту українських студій, 2011. 1400 с.
11. Шуть В. Я. Інтерсеміотичність поезики сучасної української есеїстики (на матеріалі творчості Юрія Андруховича та Оксани Забужко): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Київ, 2014. 22 с.

12. Якутенко І. Вирус, который сломал планету: Почему SARS-CoV-2 такой особенный и что нам с ним делать. Москва : Альпина Паблшер, 2021. 400 с.

References

1. Andrukhovych, S., Ghusejnova, O. (2020). Literatura jak zapyt zhyttja [Literature as a request of life]. *Zbruc*. Retrieved from <https://zbruc.eu/node/99609> [in Ukrainian].
2. Berlin, I. (1998). Dvi koncepciji svobody. Suchasna politychna filosofija. Antologhija [Two concepts of freedom. Modern political philosophy. Anthology]. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
3. Vynnychuk, Ju. (2021). Rujnivnyky i budivnychi. *Zbruc*. Retrieved from <https://zbruc.eu/node/87863> [in Ukrainian].
4. Ghnatjuk, M. M. (2015). Zhanrovo-tematychna paradyghma suchasnoji eseistyky. *Literaturoznavchi studiji*, 1 (1), 94–106 [in Ukrainian].
5. Montenj, M. Proby [Essays]. Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
6. Vasylijev, S. (ed.) (2003). Nervy lancjugha. 25 esejev pro svobodu [The nerves of the chain. 25 essays on freedom]. Ljviv: VPK Ghlobus [in Ukrainian].
7. Prokhasjko, T. (2013). Odnogi i toji samoji [One and the same]. Chernivci: Knyghy – XXI, Meridian Czernowitz [in Ukrainian].
8. Siljman, K. V. (2017). Eseistyka jak perekhidne zhanrove *utvorennja: teoretychnyj aspekt* [Essays as a transitional genre formation: theoretical aspect]. *Naukovi praci Chornomorsjkogho derzhavnogho universytetu imeni Petra Moghyly kompleksu «Kyjevo-Moghyljansjka akademija». Serija: Filologhija, Literaturoznavstvo*, 301(289), 137–143 [in Ukrainian].
9. Siljman, K. V. (2018). Mikrotopos etnichnosti v suchasnij ukrajinsjkij eseistyky [Microtopos of ethnicity in modern Ukrainian essays]. *Naukovi zapysky Berdjansjkogho derzhavnogho pedagoghichnogho universytetu. Serija: Filologhichni nauky*, XV, 181–188 [in Ukrainian].
10. Skovoroda, Gh. (2011). Povna akademichna zbirka tvoriv [Complete academic collection of works]. Kharkiv: Edmonton: Toronto: Majdan; Vydavnyctvo Kanadsjkogho Instytutu Ukrajinsjkykh Studij [in Ukrainian].
11. Shutj, V. Ja. (2014). Intersemiotychnistj poetyky suchasnoji ukrajinsjkoi eseistyky (na materialy tvorchoosti Jurija Andrukhovycha ta Oksany Zabuzhko) [Intersemiotic poetics of modern Ukrainian essays (based on the works of Yuri Andrukhovych and Oksana Zabuzhko)]. (Master's thesis). Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv [in Ukrainian].
12. Iakutenko, I. (2021). Virus, kotoryi slomal planetu: Pochemu SARS-CoV-2 takoi osobennyi i chto nam s nim delat [The virus that broke the planet: Why SARS-CoV-2 is so special and what should we do with it]. Moskva: Alpina Pablisher [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 16.02.2021

Received 16.02.2021

Temchenko L., Bucharska I. Worldview Publicism: from the Collection Nerves Collection (2003) to Zbruc-Essays

Purpose of the study. Comparative analysis of essays by Ukrainian writers-publicists, in which the philosophical category «freedom» is investigated by literary methods (collection «Nerves of the chain», 2003); further development of the ideas of political and personal freedom formulated by the authors is investigated (the section «Discourses» of the Internet edition «Zbruc», founded in 2013).

Research methodology. The texts of the collection of essays «Nervas of the chain» (2003) in thematic and semantic unity were subject to analytical research. Additionally, in order to create an appropriate context for a deeper study of the topic, the texts of the «Discourses» section of the Internet edition «Zbruc» were analyzed. In the course of the study, the following general scientific methods were used: descriptive, analysis, synthesis and generalization, which made it possible to study the retrospective and current state of the issue of the genre specificity of the essay. The semantic factors of the author's interpretations of the category «freedom» are considered in the national communicative context.

Results. At present, the essay genre, which has long been on the margins of journalism, is dynamically developing and is one of the most popular genres in the system of journalistic genres. Essay writing has become the most common form of journalistic writing in modern Ukraine. The genre nature of the essay presupposes an accentuated originality of thought, which does not allow works to get lost in the information space filled with texts. Analysis of modern Ukrainian essays from the collection «Nerves of the chain» (2003) and the rubric «Discourses» of the Internet edition «Zbruc» made it possible to talk about the literary and philosophical nature of these texts. Twenty-five variants of the interpretation of the theme of freedom, which are presented in the collection *Nerves of the Chain* (2003), are primarily due to different author's experience, differences in their social environment. Comprehension of the category of «freedom» in its correlation with the national specifics of history and modernity generates an endless discussion, which, in turn, generates new directions in the development of the eternal theme of freedom. A space of two-level dialogue is formed (writer - writer, writer - reader), in the process of which freedom of thought is brought up.

Novelty. An attempt was made to study the ideological evolution of the Ukrainian essay discourse. A comparative analysis of the texts of popular authors (Y. Andrukhovych, O. Zabuzhko, Y. Vinnychuk, etc.)

made it possible to «construct» an inter-author dialogue in which one of the fundamental problems of Ukrainian culture is discussed - freedom. The results of the analysis make it possible to determine the «key» author's questions and permanent theses with which they go to the intellectual audience.

Practical value. The results of the research can be used by journalists when writing journalistic texts on worldview issues, by teachers when developing specialized special courses.

Key words: journalism, essay, category «freedom», discourse, generational conflict.

Темченко Л. В., Бучарская И. С. Мироззренческая публицистика: от сборника «Нервы цепи» (2003) до Zbruc-эссеистики

Цель исследования – сопоставительный анализ эссе украинских писателей-публицистов, в которых литературными методами исследуется философская категория «свобода» (сборник «Нервы цепи», 2003); попытка наблюдения дальнейшего развития сформулированных авторами идей политической и личной свободы (рубрика «Дискурсы» интернет-издания «Zbruc», основано 2013).

Методология исследования. Аналитическому исследованию подлежали тексты сборника эссе «Нервы цепи» (2003) в тематическом и смысловом единстве. Дополнительно с целью создания соответствующего контекста для более глубокой проработки темы были проанализированы тексты рубрики «Дискурсы» интернет-издания «Zbruc». В ходе исследования использованы следующие общенаучные методы: описательный, анализа, синтеза и обобщения, – которые позволили исследовать ретроспективу и современное состояние вопроса жанровой специфики эссе. Смыслообразующие факторы авторских интерпретаций категории «свобода» рассмотрены в национальном коммуникативном контексте.

Результаты. В настоящее время жанр эссе, который долго пребывал на маргине публицистики, динамично развивается и является одним из наиболее популярных в системе журналистских жанров. Эссеистика стала наиболее распространенной формой публицистического письма в современной Украине. Жанровая природа эссе предполагает акцентированную оригинальность мысли, что не позволяет произведениям затеряться в переполненном текстами информационном пространстве. Анализ современных украинских эссе из сборника «Нервы цепи» (2003) и рубрики «Дискурсы» интернет-издания «Zbruc» позволил говорить о литературно-философском характере этих текстов. Двадцать пять вариантов интерпретации темы свободы, которые представлены в сборнике «Нервы цепи» (2003), обусловлены прежде всего различным авторским опытом, отличиями их социального окружения. Осмысление категории «свобода» в ее соотносительности с национальной спецификой истории и современности порождает бесконечную дискуссию, которая, в свою очередь, порождает новые направления в развитии вечной темы свободы. Формируется пространство двухуровневого диалога (писатель – писатель, писатель – читатель), в процессе которого воспитывается свобода мысли.

Новизна. Предпринята попытка исследования идейной эволюции дискурса украинского эссе. Сопоставительный анализ текстов популярных авторов (Ю. Андруховича, О. Забужко, Ю. Винничука и др.) позволил «сконструировать» межавторский диалог, в котором обсуждается одна из принципиальных проблем украинской культуры – свобода. Результаты анализа позволяют определить «ключевые» авторские вопросы и постоянные тезисы, с которыми они выходят к интеллектуальной аудитории.

Практическое значение. Результаты исследования могут быть использованы журналистами при написании публицистических текстов мироззренческой проблематики, преподавателями при разработке профильных спецкурсов.

Ключевые слова: публицистика, эссе, категория «свобода», дискурс, конфликт поколений.